

УДК339.9(075.8)

Світове господарство і міжнародні економічні відносини

Т.Л. Краснодєд, *к.е.н., доцент*

Т.В. Бакіна, *к.е.н., доцент*

Таврійський державний агротехнологічний університет, м. Мелітополь

Аналіз експортно-імпоротної структури сільськогосподарської та продовольчої продукції України та резерви її удосконалення

В статті виявлено об'єктивну необхідність дослідження товарної структури експортованої та імпортованої сільськогосподарської і продовольчої продукції. Виявлено види вітчизняної продукції, що має найбільший попит на світовому ринку. Також визначено характер українського попиту на продукцію іноземних виробників. Водночас розглянуто резерви удосконалення експортно-імпоротної структури аграрно-продовольчої продукції. Запропоновано напрями розробки раціональної стратегії нарощування експортного потенціалу України в контексті підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку продовольства.

Ключові слова: зовнішня торгівля, світовий ринок, товарна структура, експорт, імпорт, сільськогосподарська продукція, продовольча продукція, конкурентоспроможність.

В статье выявлено объективную необходимость исследования товарной структуры экспортированной и импортированной сельскохозяйственной и продовольственной продукции. Определено виды отечественной продукции, которая имеет наибольший спрос на мировом рынке. Также определено характер украинского спроса на продукцию иностранных производителей. Одновременно рассмотрено резервы усовершенствования экспортно-импортной структуры аграрно-продовольственной продукции. Предложено направления разработки рациональной стратегии наращивания экспортного

потенциала України в контексте підвищення її конкурентоспособности на мировом рынке продовольствия.

Ключевые слова: внешняя торговля, мировой рынок, товарная структура, экспорт, импорт, сельскохозяйственная продукция, продовольственная продукция, конкурентоспособность.

In the article the objective necessity of export and import commodity structure of agricultural and food products research is justified. Types of national production which has the largest demand on the world market are found out.

Also, the nature of Ukrainian demand for the products of foreign producers is defined. At the same time improvement export-import structure of agro-food products reserves are considered. Directions develop of increase the export potential of Ukraine rational strategy are offered in the context of enhancing its competitiveness in the global food market.

Key words: foreign trade, world market, commodity structure, exports, imports, agricultural products, food products, the competitiveness.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день світовий продовольчий ринок супроводжує безліч проблем економічного та соціально-політичного характеру. Інтеграція України у світову торгівлю харчовою сировиною та відповідними продуктами харчування теж потребує певних зусиль для протистояння, наприклад, падінню зовнішнього попиту на українську продукцію, скороченню внутрішнього виробництва, конкуренції з боку китайського ринку тощо.

Ряд вказаних проблем обумовлює як масове зниження обсягів споживання основних продуктів харчування, так і зменшення обсягів експорту вітчизняної продукції та збільшення частки імпорту сировинної і переробної продукції. Отже, існує потреба в оптимізації структури експортно-імпортних товарних потоків, удосконаленні зовнішньоторговельної політики та розвитку імпортозаміщення, що сприятиме зменшенню дефіциту зовнішньої торгівлі України. Тому дослідження основ міжнародної торгівлі та її експортно-

імпортової структури є актуальною проблематикою в контексті світової економіки. Це положення в повній мірі можна віднести до аграрно-промислового комплексу, тому аналіз товарної експортно-імпортової структури сільськогосподарської та продовольчої продукції України є досить своєчасною та цікавою тематикою для дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Серед сучасних економістів-міжнародників та аграрників основи зовнішньої торгівлі та особливості формування експортно-імпортової структури агропродовольчої продукції досліджували: Гаркуша О. О. (вивчав ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств); Заєць К.Д. (вивчав проблеми державного регулювання виробництва та проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції); Зборовська Ю.Л. (аналізувала конкурентоспроможність продукції як умову нарощування експортного потенціалу); Луценко В.О. (розробляв заходи підвищення ефективності експортних операцій промислового підприємства); Рубан І. В. (обґрунтовував стратегію розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств); Салькова І. Ю. і Следзь С. (аналізували структуру експорту аграрної продукції) та інші.

Аналіз та результати дослідження. До продукції сільського господарства відносять продукцію рослинного і тваринного походження, отриману наслідок вирощування сільськогосподарських культур і використання сільськогосподарських тварин, а також обсяг зміни незавершеного виробництва у рослинництві, обсяг вирощування молодих багаторічних насаджень за рік та обсяг вирощування сільськогосподарських тварин (приплід, приріст живої маси). Продукцію оцінюють у постійних цінах, розрахованих як середньозважені ціни товарної та нетоварної частини продукції сільського господарства. Товарна частина продукції оцінена за фактичними цінами реалізації, а нетоварна частина продукції – за собівартістю. За постійні ціни прийняті середні ціни 2010 року.

До продовольчої продукції відносять готові до споживання продукти, створені в результаті переробки продукції рослинного і тваринного походження, а такої виробничі відходи.

Товарну структуру сільськогосподарської та продовольчої продукції України слід розглядати з точки зору двох складових - товарної структури експорту та імпорту.

Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції – це співвідношення реалізованих на світовому ринку країною продуктів власного аграрно-промислового виробництва. Вона включає продукцію всіх трьох сфер АПК, починаючи від сировинного комплексу і закінчуючи готовими продуктами переробки та відходами виробництва.

Структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції України включає ті ж самі товарні елементи, але являє собою співвідношення закуплених на світовому ринку і ввезених в Україну продуктів агропромислового комплексу.

В Україні така продукція включає наступні категорії: I. Живі тварини; продукти тваринного походження. II. Продукти рослинного походження. III. Жири та олії тваринного або рослинного походження. IV. Готові харчові продукти.

Категорія «Живі тварини; продукти тваринного походження» включає наступні елементи: живі тварини; м'ясо та їстівні субпродукти; риба і ракоподібні; молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед; інші продукти тваринного походження.

До категорії «Продукти рослинного походження» відносять: живі дерева та інші рослини; овочі; їстівні плоди та горіхи; кава, чай; продукція борошномельно-круп'яної промисловості; зернові культури; насіння і плоди олійних рослин; шелак природний; рослинні матеріали для виготовлення.

«Жири та олії тваринного або рослинного походження» містять: жири та олії тваринного походження; жири та олії рослинного походження; комбіновані жири та олії тваринного і рослинного походження.

Категорія «Готові харчові продукти» включає наступні елементи: продукти з м'яса, риби; цукор і кондитерські вироби з цукру; какао та продукти з нього; готові продукти із зерна; продукти переробки овочів; різні харчові продукти; алкогольні і безалкогольні напої; залишки і відходи харчової промисловості; тютюн і промислові замітники тютюну.

Аналіз товарної структури експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні надасть можливість виявити, по-перше, види продукції, які мають найбільший попит на світовому ринку сировинно-харчових продуктів та, навпаки, види продукції, попит на які є невисоким. І, по-друге, виявити перспективні резерви зростання цього попиту.

Аналіз товарної структури експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні проведено на основі статистичних даних Держкомстату України за 2010-2015 р.р. (табл. 1).

Таблиця 1

Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції

Назва товарів	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Всього продукції, тисяч доларів США	9935978,5	12804109,1	17905603,7	17038805,3	16668953,8	14563144,5
У % до підсумку	100	100	100	100	100	100
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	771386,6	936606,1	960557,4	1084105,1	1014473,9	823434,9
У % до підсумку	7,8	7,3	5,4	6,4	6,1	5,7
II. Продукти рослинного походження	3976213,4	5531957,1	9222473,3	8875920,1	8736139,2	7971492,5
У % до підсумку	40,0	43,2	51,5	52,1	52,4	54,7
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	2617314,4	3396407,0	4210625,2	3507076,4	3822031,8	3299799,1
У % до підсумку	26,3	26,5	23,5	20,6	22,9	22,7
IV. Готові харчові продукти	2571064,1	2939138,9	3511947,8	3571703,7	3096308,9	2468418,0
У % до підсумку	25,9	23,0	19,6	21,0	18,6	16,9

Аналізуючи дані таблиці, слід зазначити наявність декількох тенденцій. По-перше, це стабільне зростання вартості реалізованої на зовнішньому ринку

продукції з 2010 по 2012 рік. Всього по всім видам продукції це зростання склало 80,2%, що в грошовому вигляді – 7969625,2 тис. дол. По-друге, переважаюче зменшення вартості реалізованої продукції протягом останніх трьох років, яке загалом за цей період склало 14,5% (2475660,8 тис. дол.). На таке зменшення істотно вплинуло зменшення вартості експорту живих тварин і продуктів тваринного походження (24,0%) та готових харчових продуктів (30,9%). Аналізуючи зміни вартості реалізованої продукції на світовому ринку за весь (2010-2015 р.р.) період, слід відмітити загальне зростання вартості експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції на 46,5%. В тому числі воно викликано переважно зростанням вартості експорту продуктів рослинного походження на 100,5% та жирів і олій тваринного або рослинного походження на 26,1%. Аналізуючи власне структуру експорту, можна відмітити, що найбільші надходження належать продуктам рослинного походження, потім жирам і олійним продуктам та готовим харчовим продуктам. Середня питома вага за шість років кожного з цих видів продуктів в загальній вартості експорту відповідно склала 49,0, 23,7 та 20,8%) . Отже, збільшення експорту цих товарних категорій можна приймати як резерв удосконалення його товарної структури. До того ж треба відмітити такий позитивний момент, як щорічне зростання частки продуктів рослинного походження в загальній вартості експорту (14,7 відсоткових пунктів за шість років), чого, на жаль, не можна сказати про жирно-олійні та готові харчові продукти.

Аналіз товарної структури експорту живих тварин та продуктів тваринного походження за період 2010-2015 р.р. свідчить про наступне. По-перше, відбулося зниження частки продажу по цій категорії у загальній вартості експорту на 2,1 відсотковий пункт. По-друге, відбулося загальне зростання вартості експортованої на світовий ринок продукції по даній категорії, яке склало 6,7%, що в грошовому виразі склало 52048,3 тис. дол. Це відносно невелике зростання вартості викликано двома тенденціями зміни вартості експорту. По-перше, значним приростом вартості експорту власне живих тварин

(на 605,0 %) та м'яса і їстівних субпродуктів (на 318,8%). Проте, якщо взяти до уваги той факт, що в країні не спостерігається росту продуктивного поголів'я вже багато років, то можна з упевненістю стверджувати – зростання це викликане ростом цін на товари даної категорії та інфляційними чинниками. По-друге, відбулося зменшення вартості експорту молока та молочних продуктів, яєць птиці і натурального меду (40,4%) та риби і ракоподібних (на 38,1%). Проте, рибна категорія, на відміну від молокопродуктів, займає невелику частку в структурі експорту аграрно-промислової продукції (0,2 і 6,5 із 7,8 в 2010 році та 0,1 і 2,7 із 5,7 в 2015 році відповідно), тому вирішальну роль у зміні вартості експорту відіграють звісно ж кризові зміни показників саме у молокопродуктовому комплексі. Тобто, функціонування на повну потужність вітчизняних м'ясо-молочних виробничих підкомплексів з не спадаючим рівнем рентабельності є запорукою підвищення експортного потенціалу країни за умов повноцінного сировинного забезпечення.

В товарній структурі експорту продуктів рослинного походження зі значним відривом від інших видів продукції по цій категорії переважають зернові культури. Їх питома вага в загальній вартості експорту сільгосппродукції в середньому за 2010-2015р.р. становила 35,1% і треба відмітити, що має місце тенденція до її постійного зростання. На другому місці знаходяться насіння і плоди олійних рослин (їх середня питома вага в загальній вартості експорту аграрно-промислової продукції за шість років – 10,7%, проте не має тенденції до зростання). Тобто, підвищення обсягів виробництва та реалізації зернових та олійних культур також є резервом нарощування експортного потенціалу України. Інші види продуктів рослинного походження не задають значного впливу на продовольчий експортний потенціал країни, бо їх вартісні надходження в структурі реалізації аграрно-промислової продукції займають мізерну частку (переважно менше 1,0%). Щодо вартісних показників то тут треба відмітити загальне зростання по всій категорії продуктів рослинного походження вдвічі і відбулося воно переважно за рахунок зростання вартості реалізованих зернових на 145,5%.

Щодо товарної структури експорту жирів, олії тваринного або рослинного походження та готових харчових продуктів, то слід зазначити, що їх питома частка в загальній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції знаходиться приблизно на одному рівні, на другому місці після зернових. Тобто, при ефективній маркетинговій стратегії, орієнтованій на світовий сировинно-продовольчий ринок, реалізація продукції по цим товарно-експортним категоріям забезпечить нарощування аграрно-промислового експортного потенціалу країни. Якщо розглянути вартісну структуру експорту готових харчових продуктів, то можна побачити, що найбільшу питому вагу серед інших мають залишки і відходи харчової промисловості. Це єдина категорія, що має тенденцію до стабільного зростання питомої ваги в загальній вартості експорту сільськогосподарської і продовольчої продукції з 2010 до 2015 р.р. (з 4,8 до 6,8%) і має доволі високий експортний потенціал, враховуючи невеликі витрати на виробництво. Найменшу питому вагу мають продукти з м'яса риби – 0,3% в структурі загального експорту аграрно-промислової продукції (середнє за шість років). Щодо зміни загальної експортної вартості продукції за 2010-2015 р.р., то загальне зростання слід відмітити тільки по жирам та оліям тваринного або рослинного походження на 26,1% (або 682484,7 тис.дол.), із готових харчових продуктів – по готовим продуктам із зерна; залишкам і відходам харчової промисловості; тютюну і промисловим замінникам тютюну (5,4, 107,8 та 64,0% або 13628,0, 516714,9 та 136899,1 тис.дол.).

Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції демонструє відносну картину щодо того, які продукти сировинно-виробничі потужності країни не дозволяють виробити в достатній кількості для задоволення власних потреб сьогодні та на ближчу перспективу, а також в певній мірі демонструє рівень конкурентоспроможності на світовому продовольчому ринку.

Аналіз товарної структури експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні проведено на основі статистичних даних Держкомстату України за 2010-2015 р.р. (табл. 2.).

Таблиця 2

Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції

Назва товарів	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Всього продукції, тисяч доларів США	5763546,5	6346705,8	7513878,6	8187431,1	6059256,7	3484432,3
У % до підсумку	100	100	100	100	100	100
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1241970,6	1035370,6	1711047,8	1894498,9	1124129,2	548170,2
У % до підсумку	21,6	16,3	22,8	23,1	18,6	15,7
II. Продукти рослинного походження	1563903,1	1815941,5	2431026,9	2670034,0	2031639,6	1146186,3
У % до підсумку	27,1	28,6	32,4	32,6	33,5	32,9
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	451609,0	468668,1	406327,4	403352,6	301702,6	182338,9
У % до підсумку	7,8	7,4	5,4	4,9	5,0	5,2
IV. Готові харчові продукти	2506063,8	3026725,6	2965476,5	3219545,6	2601785,3	1607736,9
У % до підсумку	43,5	47,7	39,5	39,3	42,9	46,1

В товарній структурі імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції України протягом останніх шести років переважають готові харчові продукти. Їх середня питома вага за 2010-2015 р.р. становить 43,2%, потім продукти рослинного походження – 31,2%, живі тварини і продукти тваринного походження - 19,7% та жири і оїї тваринного або рослинного походження – 5,9%. Позитивним моментом є те, що загальна вартість імпортованої сільськогосподарської продукції за 2010-2015 р.р. знизилася на 39,5% (2279114,2 тис.дол.), в тому числі по всім категоріям продукції: живі тварини та продукти тваринного походження – на 55,9%; продукти рослинного походження – на 26,7%; жири та олії тваринного або рослинного походження – на 59,6% та готові харчові продукти – на 35,8%. В залежності від видів імпортованої продукції, з одного боку, це може означати обмеження фінансових можливостей країни для придбання імпортованої

сільськогосподарської та продовольчої продукції, а з іншого – удосконалення і нарощування відповідних власних виробничих, економічних та інших можливостей для підвищення рівня самозабезпечення вітчизняною продукцією. Але, враховуючи високу питому вагу закупівлі готових продуктів харчування на світовому ринку, говорити про зміцнені і нарощені власні виробничі потужності ще досить зарано.

Товарна структура імпорту живих тварин та продуктів тваринного походження демонструє відносно високий рівень закупівлі риби і ракоподібних (9,3% в середньому за 2010-2015 р.р.) в загальній структурі сільськогосподарської та продовольчої імпортованої продукції. На думку автора, це обумовлено напрями виробничої спеціалізації в країні та високим рівнем конкуренції на відповідному світовому сегменті, що охоплює виробництво і продаж морепродуктів. На другому місці після рако- і рибопродуктів йдуть м'ясо та їстівні субпродукти та категорія «молочки», яєць і меду (6,1 та 2,3% в середньому за 2010-2015 р.р.). Проте, оскільки в країні досить високий експортний потенціал меду, то головні проблеми по самозабезпеченню власною продукцією по останнім двом категоріям стосуються саме м'ясо-молокопродуктового виробництва, як вже неодноразово зазначалося.

Товарна структура імпорту продуктів рослинного походження свідчить про те, що найбільш імпортованою продукцією по цій категорії в країні є їстівні плоди та горіхи, а також кава та чай (13,4 та 4,5% в середньому за 2010-2015 р.р. в загальній структурі імпорту аграрно-промислової продукції); найменш імпортованою - продукція борошномельно-круп'яної промисловості і шелак природний (менше 1,0%). Такі пропорції, на думку автора, як і у випадку з морепродуктами, обумовлені виробничою специфікою та спеціалізацією вітчизняних галузей. Наприклад, незважаючи на великі обсяги виробництва вітчизняних фруктів та горіхів, в країну все одно ввозиться значна кількість екзотичних плодів. Або в країні не вирощують кавові зерна і без відповідного імпорту, не маючи достойних субститутів, не обійтись. Щодо вартісних

показників зміни імпорту продуктів рослинного походження, то слід відмітити, що загальне зменшення цієї вартості на 26,7% за 2010-2015 р.р. викликане зниженням відповідного показника практично по всіх видах продукції, за деяким виключенням (зернові культури, насіння і плоди олійних рослин та рослинні матеріали для виготовлення, проте і по цих категоріям в основному невеличке зростання).

Аналізуючи товарну структуру імпорту жирів, олій тваринного або рослинного походження та готових харчових продуктів, слід відмітити, що готові харчові продукти – найбільш імпортована категорія в загальному імпорті сільськогосподарської та продовольчої продукції. Враховуючи той факт, що кількість української сировини та якість готової переробної продукції не витримує конкуренції не тільки на світовому, а й вітчизняному ринку, показники питомої ваги достатньо високі по кожному підвиду категорії «готові харчові продукти», а також це знов таки деяка «екзотична» продукція. Особливо це стосується тютюну і тютюнових виробів, алкоголю, какао і какаопродуктів. В останній період найменш імпортованим є цукор і кондитерські вироби з цукру та продукти з м'яса, риби (відповідно 1,9 та 1,7% в середньому за 2010-2015 р.р. в загальній структурі імпорту аграрно-промислової продукції). Аналізуючи вартісні показники імпорту готових харчових продуктів, можна відмітити його загальне зменшення (на 35,8%) за рахунок зниження відповідного показника по всіх без винятку видам продукції по цій категорії. Тобто, ймовірно має місце не тільки складне фінансове становище в країні, що призводить до зменшення обсягів закупівлі закордонних продуктів у натуральному вигляді, а й періодичне зменшення світових цін на окремі категорії продуктів тощо.

Висновки. Аналіз товарної структури експорту та імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції показав, що Україна є активним учасником світового аграрно-продовольчого ринку. Вона як реалізує, так і закуповує сировину та готові продукти харчування у іноземних конкурентів.

Обсяги та співвідношення придбаної і реалізованої на світовому ринку продукції обумовлює безліч факторів – виробничі і фінансові можливості вітчизняних виробників, специфіка продукції, рівень іноземної конкуренції, світові ціни тощо.

В товарній структурі експорту живих тварин та продуктів тваринного походження переважають молоко та молочні продукти, яйця птиці і натуральний мед. В товарній структурі експорту продуктів рослинного походження зі значним відривом від інших видів продукції по цій категорії переважають зернові культури. Щодо товарної структури експорту жирів, олій тваринного або рослинного походження та готових харчових продуктів, то слід зазначити, що їх питома частка в загальній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції знаходиться приблизно на одному рівні, на другому місці після зернових.

Товарна структура імпорту живих тварин та продуктів тваринного походження демонструє відносно високий рівень закупівлі риби і ракоподібних. Із продуктів рослинного походження найбільш імпортованою продукцією по цій категорії в країні є їстівні плоди та горіхи, а також кава та чай. Готові харчові продукти – найбільш імпортована категорія в загальному імпорті сільськогосподарської та продовольчої продукції.

Підвищувати рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та нарощувати обсяги експорту продукції слід в декілька етапів, починаючи з досягнення стабільності в матеріально-технічній базі, закінчуючи формуванням раціональної маркетингової концепції.

Українські підприємства мають можливості для нарощування обсягів реалізованої на світовому ринку сільськогосподарської та продовольчої продукції за умов реалізації механізму зниження витрат на виробництво і реалізацію експортної продукції. Застосування інноваційного розвитку експортного потенціалу для вітчизняних аграріїв є неодмінною умовою його нарощування та удосконалення експортно-імпортної структури товарної продукції.

Література

1. Гаркуша О. О. Ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Автореф. [Електронний ресурс]: <http://masters.donntu.edu.ua/2003/fem/garkusha/diss/index.htm>
2. Експорт аграрної продукції у 2015 р./ Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>
3. Заєць К. Д. Державне регулювання виробництва та проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції/ К. Д. Заєць// Науковий вісник БДФА. Серія: Економічні науки : зб.наук.праць/ гол.ред. В.В. Прядко; Міністерство фінансів України, БДФА. – Чернівці: Технодрук, 2009. – Вип. 4. – С. 190-195
4. Зборовська Ю.Л. Підвищення конкурентоспроможності продукції - важлива умова нарощування експортного потенціалу АПК України/ Ю.Л. Зборовська// Зовнішня торгівля: право та економіка. - 2007. - №4. - С. 137-140
5. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (проект) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>
6. Луценко В.О. Розробка заходів підвищення ефективності експортних операцій промислового підприємства. Автореф. [Електронний ресурс]: <http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2002/fem/lutsenko/diss.htm>
7. Рослинництво України 2015: стат. зб. / [за ред. О.М. Прокопенка]. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 180 с.
8. Рубан І. В. Обґрунтування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства на засадах збалансованої системи показників [Електронний ресурс]: http://www.rusnauka.com / 9._EISN_2007/ Economics/ 21328.doc.htm